

Дубасенюк Олександра Антонівна

доктор педагогічних наук, професор

Вознюк Олександр Васильович

доктор педагогічних наук, професор

Житомирський державний університет імені Івана Франка,

м. Житомир, Україна

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПОСТУЛАТИ І ТЕНДЕНЦІЇ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ВИЩІЙ ШКОЛІ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ТА ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Анотація. Стаття присвячена аналізу основних концептуальних постулатів та тенденцій розвитку системи вищої освіти в умовах глобалізації та європейської інтеграції. Підкреслено, що модернізація системи вищої освіти України має відбуватися на основі поєднання національних традицій із сучасними європейськими вимогами. Гармонізація з європейським освітнім простором сприятиме підвищенню якості підготовки фахівців, розвитку науки та інтеграції України у світову спільноту.

Ключові слова: концептуальні постулати, тенденції, вища освіта, глобалізація, євроінтеграція, педагогічні технології.

Вступ. Сучасна освіта у сфері наукових досліджень займається пошуком як фундаментальних смислів освітнього процесу, так і розробкою інноваційних ефективних стратегій навчання та викладання. Це відбувається на тлі інтернаціоналізації та глобалізації освіти, що передбачає поширення міждисциплінарних досліджень у контексті вищезазначених процесів [2; 3].

Сучасний етап суспільного розвитку характеризується глибинними трансформаціями соціально-економічних, технологічних і культурних процесів,

що зумовлюють підвищення ролі освіти як стратегічного ресурсу державотворення [4; 5]. У Національна доктрина розвитку освіти України визначено, що освіта має забезпечувати зміцнення національних інтересів, підвищення добробуту громадян та конкурентоспроможності держави в глобальному середовищі. Водночас наявні структурні та змістові суперечності у функціонуванні освітньої системи свідчать про необхідність її подальшої модернізації відповідно до викликів інформаційного суспільства [6]. Глобалізація, цифровізація економіки, розвиток високих технологій і становлення суспільства знань зумовлюють переосмислення ролі вищої освіти як провідного чинника формування людського капіталу. За цих умов зростає значення інтелектуального потенціалу нації, здатності до інноваційної діяльності, міжкультурної комунікації та безперервного професійного розвитку [8].

Як наголошує В. Андрущенко, вища школа покликана формувати інтелект нації, що визначає стратегічні перспективи її поступу [1]. Парадигмальні зміни у сфері вищої освіти зумовлені переходом до компетентнісної моделі підготовки фахівців, орієнтованої на інтеграцію фундаментальних знань, практичних умінь і ціннісних орієнтацій. У XXI столітті професійна підготовка має забезпечувати не лише засвоєння спеціалізованих знань, а й розвиток критичного мислення, креативності, здатності до адаптації в умовах невизначеності та швидких технологічних змін. Це передбачає впровадження інноваційних педагогічних технологій, міждисциплінарність освітніх програм і посилення дослідницької складової навчального процесу.

В умовах євроінтеграції модернізація вищої школи України здійснюється з урахуванням принципів Болонський процес, що спрямовані на забезпечення порівнюваності освітніх систем, академічної мобільності, запровадження трирівневої структури підготовки та ефективних механізмів гарантування якості освіти. Інтеграція до Європейського простору вищої освіти актуалізує необхідність гармонізації національних стандартів із міжнародними вимогами, підвищення прозорості управлінських процедур і розвитку внутрішніх систем

забезпечення якості. Водночас техногенні ризики та глобальні цивілізаційні виклики вимагають посилення гуманістичного виміру вищої освіти [5].

За таких умов професійна підготовка фахівця-інноватора має поєднувати високий рівень фахової компетентності з формуванням соціальної відповідальності, етичної культури та громадянської свідомості. При цьому освіта повинна виступати механізмом гармонізації взаємовідносин між людиною, суспільством і природою, сприяючи реалізації принципів сталого розвитку.

Мета дослідження полягає в аналізі концептуальних постулатів та сучасних тенденцій розвитку системи вищої освіти в контексті світових та євроінтеграційних процесів.

Виклад матеріалу. Професійна школа, що інтегрує заклади вищої освіти різних рівнів акредитації, покликана здійснити системну трансформацію відповідно до складних викликів сучасності. Заклади вищої освіти та науково-дослідні установи України володіють достатнім науковим і кадровим потенціалом для здійснення впродовж найближчих 10–15 років структурної перебудови системи професійної підготовки фахівців з урахуванням нових світоглядних, соціально-економічних потреб і глобальних тенденцій розвитку [3].

Концептуальні постулати освітньої діяльності. Освітня діяльність у закладах вищої освіти має ґрунтуватися на таких основоположних засадах:

1. Відповідність освіти потребам соціально-економічного розвитку суспільства, що передбачає узгодження змісту підготовки з актуальними та перспективними запитамі ринку праці й інноваційної економіки.

2. Забезпечення інтелектуального розвитку особистості, формування здатності до самостійної пізнавальної діяльності, критичного мислення та безперервного професійного самовдосконалення.

3. Формування морально-духовних якостей молодого покоління на засадах загальнолюдських і національних цінностей, що сприяє становленню соціально відповідального громадянина.

4. Розвиток екологічної культури та відповідальності за збереження довкілля, що відповідає парадигмі сталого розвитку.

Реалізація зазначених завдань значною мірою залежить від науково обґрунтованої професійної діяльності науково-педагогічних працівників, які володіють сучасними знаннями з теорії та методики професійної освіти й здатні впроваджувати інноваційні освітні технології.

Загальні тенденції розвитку вищої освіти в умовах глобалізації. Модернізація вищої освіти України потребує врахування загальносвітових тенденцій реформування освітніх систем, що відбуваються в умовах глобалізації та євроінтеграції. У межах трансформацій, характерних для країн Заходу, можна виокремити такі ключові тенденції [2; 3; 7; 8; 9; 10].

1. Посилення спеціалізації та дослідницької спрямованості підготовки.

Однією з провідних тенденцій є орієнтація на формування в майбутніх фахівців навичок самостійного визначення перспективних напрямів наукових досліджень і розробок. Йдеться про інтеграцію освітнього процесу з науково-дослідною та інноваційною діяльністю, розвиток конструкторських, винахідницьких і проєктних компетентностей. Досвід США та Японія засвідчує, що пріоритетність індустріально орієнтованих досліджень і залучення студентів до інноваційної діяльності є важливою складовою національного економічного розвитку. Значна кількість патентів і впроваджених розробок у цих країнах корелює з високим рівнем розвитку інженерної та науково-технічної освіти. Натомість у країнах, де темпи модернізації інженерної освіти є нижчими, спостерігається відставання у сфері технологічних інновацій, що зумовлює зростання залежності від зовнішніх науково-технічних ресурсів.

2. Переосмислення підходів до природи здібностей і доступності освіти. Суттєвою тенденцією є відхід від біологізаторського трактування здібностей, яке обмежує освітні можливості значної частини молоді. У сучасних освітніх концепціях утверджується положення про потенційну здатність кожної особистості до успішного навчання за умови належного

педагогічного супроводу та застосування ефективних методик викладання. Такий підхід зумовлює необхідність конструювання базового змісту освіти, обов'язкового для всіх здобувачів, що відповідає вимогам сучасного науково-технічного й соціокультурного розвитку. Орієнтація на оптимістичну педагогіку, підтримку академічної успішності та інклюзивність освітнього середовища сприяє підвищенню якості людського капіталу й забезпечує соціальну справедливість у доступі до вищої освіти.

Отже, сучасні тенденції розвитку системи вищої освіти визначаються посиленням дослідницької складової професійної підготовки, інноваційною спрямованістю освітнього процесу, утвердженням ідей академічної рівності та розширенням доступу до якісної освіти. Урахування цих тенденцій у процесі модернізації національної системи вищої освіти є необхідною умовою її інтеграції до європейського та світового освітнього простору й формування конкурентоспроможного фахівця нового покоління. Чітко простежується тенденція розширення (до 35%) обсягу навчального часу, що відводиться на «ядро» загальної освіти, включаючи математику, природничонаукові дисципліни, основи інформатики. Особлива увага приділяється математичній, природничонауковій і технологічній освіті.

3. *Перебудова освітнього процесу* має бути спрямована на формування моделі засвоєння знань, яка забезпечує їх творчий характер і створює підґрунтя для науково-дослідної та конструкторсько-проектної діяльності. Такий підхід передбачає перехід від репродуктивних форм навчання до інноваційно-орієнтованих, що стимулюють розвиток критичного мислення, здатності до міждисциплінарного синтезу та самостійного продукування нових знань.

Традиційна орієнтація на вузьку професійну спеціалізацію кадрів значною мірою втрачає актуальність через стрімкий і нерівномірний розвиток технологічних укладів, що призводить до швидкого морального старіння науково-технічної інформації. Нині «період напіврозпаду» спеціальних інженерних знань становить у середньому від 2 до 5 років, що свідчить про обмеженість підходу, заснованого на накопиченні стабільного обсягу фахових

відомостей. Безперервна освіта, індивідуальна самопідготовка та системи перепідготовки не здатні компенсувати зазначений розрив без докорінної трансформації освітньої парадигми. Пріоритетного значення набуває універсалізація фахівця та посилення фундаментальної підготовки з загальнотеоретичних, природничо-наукових і гуманітарних дисциплін, що забезпечує методологічну гнучкість і здатність до швидкої адаптації в умовах технологічних змін. Суттєвим компонентом науково-технічної освіти стає опанування стратегій технологічного переозброєння виробництва, що включає засвоєння теоретичних моделей і програм здійснення стратегічних трансформацій, формування готовності до психологічної адаптації в умовах інноваційних зрушень, а також створення освітнього середовища, яке стимулює внутрішню мотивацію до постійного оновлення виробничих процесів.

Водночас потребує посилення теоретичне дослідження в педагогіці, яке передбачає системний аналіз, оцінку та узагальнення емпіричного матеріалу з позицій конкретної концептуальної парадигми. Узагальнення полягає у виділенні найбільш суттєвих характеристик, закономірностей та особливостей передового або новаторського педагогічного досвіду, що створює можливість трансферу нових ідей у різні освітні контексти. Теоретичне дослідження може охоплювати як окремі методи, форми, способи та технології навчання й виховання, так і цілісну систему виховної практики, що склалася, спираючись на базові концепції та досягнення відомих педагогічних шкіл.

4. Посилення диференціації та індивідуалізації освітнього процесу передбачає розвиток варіативних освітніх програм, орієнтованих на різні категорії студентів, а також створення індивідуалізованих навчальних траєкторій із визначенням темпів навчання відповідно до персональних особливостей і здібностей кожного студента. Особлива увага приділяється розробці нових поколінь навчальних програм із чітко визначеними рівнями очікуваних навчальних досягнень, досягнення яких об'єктивно контролюється викладачем за допомогою компактних та стандартизованих методик оцінювання. Такий підхід забезпечує максимальне врахування індивідуального

потенціалу студентів, сприяє підвищенню ефективності навчання та формує умови для самостійного розвитку компетентностей у відповідності з вимогами сучасної науки і практики.

5. Активно здійснюється пошук нової методичної системи, яка орієнтується не лише на когнітивний розвиток особистості, а й на її емоційну та підсвідому сферу. Основна мета цієї системи полягає у трансформації учня або студента з пасивного об'єкта навчання на активного суб'єкта освітнього процесу. Ініціативи з організації та розвитку такої системи реалізуються за участю соціологів, психологів та педагогів. Зокрема, формується та функціонує спеціалізована служба «Гайден», призначена для цілеспрямованого і всебічного вивчення особистості, визначення її навчальних та професійних орієнтацій, а також здійснення персоналізованого консультування.

6. Упровадження принципів безперервної освіти передбачає створення нових типів навчальних закладів, що забезпечують неформальну освіту. До таких належать народні будинки (Німеччина, Нідерланди), громадські мережі саморегульованої освіти (США), а також інформаційно-навчальні центри, суспільні зали та центри освіти жінок (Японія). Реалізація принципів безперервної системи освіти базується на сукупності фундаментальних ідей, які мають бути враховані при конструюванні системи освітніх установ, що супроводжують людину на різних етапах її життєвого циклу. До таких принципів належать:

а) поступальне формування та збагачення творчого потенціалу особистості;

б) вертикальна та горизонтальна цілісність по життєвого освітнього процесу;

в) інтеграція навчальної та практичної діяльності;

г) урахування особливостей структури та змісту освітніх потреб людини на різних стадіях її життєвого циклу;

д) змістова спадкоємність висхідних ступенів освітніх шаблів; е) єдність професійної, загальної та гуманітарної освіти;

ж) організація самоосвіти у періоди між стадіями формальної навчальної діяльності;

з) інтеграція формальної, неформальної та інформальної складових безперервного освітнього процесу.

7. За цей час відповідно до плану дій створено групу супроводу Болонського процесу при Міністерстві освіти і науки України та Національну групу промоутерів. Зміст вищої освіти зазнає суттєвої трансформації, що передбачає посилення соціальної та гуманітарної складових освіти. Це може бути реалізовано шляхом збільшення відносного обсягу предметів соціально-гуманітарного циклу. Наприклад, у технічних університетах США близько 25 % навчального часу відводиться на гуманітарні дисципліни. У провідному технічному закладі США – Массачусетському технологічному університеті – студент щорічно вивчає один або кілька гуманітарних курсів. При цьому йдеться не про формалізовані курси, наприклад історії країни, а про дисципліни, що спрямовані на творчий розвиток особистості.

Масштабний науково-технічний прогрес Японії значною мірою був підготовлений перебудовою системи освіти з істотним підвищенням ролі етики та естетики у загальному циклі навчальних дисциплін. Інноваційні технології проектування змісту вищої освіти у західних країнах зосереджені на: виключенні з навчальних програм матеріалу, який має переважно історичне або описове значення та може вивчатися факультативно; модернізації навчальних дисциплін на основі розвитку логічного та образного мислення, що полегшує студентам застосування отриманих знань у вирішенні актуальних проблем у сфері техніки та технологій; інтеграції знань із суміжних дисциплін, що створює передумови для проблемно-модульного навчання, орієнтованого на комплексне застосування матеріалу; провідною новацією у вирішенні цих завдань є стандартизація освітніх програм, що реалізується як у країнах із

децентралізованою системою освіти (США, Великобританія), так і у державах із традиційно централізованими навчальними планами. Починаючи з середини 1980-х років, більшість країн прагне до стандартизації змісту освіти. При цьому підхід різниться: перша група країн під впливом промислових кіл намагається підвищити «планку» шляхом розширення змісту освіти, тоді як друга група скорочує обсяг обов'язкового змісту або виділяє базовий навчальний ядро, необхідне для всіх. Має місце прогрес у запровадженні Європейської кредитно-трансферної системи (ECTS) та додатків до диплома європейського зразка, також сектор вищої освіти України більшою мірою залучений у ЄПВО. Розпочато роботу з розробки національної системи кваліфікацій. Розроблено плани щодо покращення та координації заходів із забезпечення якості на національному рівні. Ведеться робота щодо отримання випускниками вищих навчальних закладів додатку до диплома європейського зразка.

У подальшому передбачено:

- розробку системи забезпечення якості відповідно до Стандартів та рекомендацій забезпечення якості у ЄПВО; запровадження третього циклу підготовки;
- підвищення рівня працевлаштування бакалаврів; підвищення мобільності викладачів і студентів;
- розширення зв'язків між закладами вищої освіти та громадськістю.

Реалізується принцип неперервності та наступності програм підготовки фахівців на другому та третьому циклах навчання. Нині в Україні формується система моніторингу і визначення рейтингу закладів вищої освіти, яка використовує при оцінюванні діяльності міжнародні показники (індикатори), а також існує національна система моніторингу якості та визначення рейтингу закладів вищої освіти з метою прийняття управлінських рішень. Національна система забезпечення якості реалізується через системи ліцензування та акредитації.

Вживаються заходи як на урядовому, так і інституційному рівні для підвищення мобільності студентів і персоналу та подолання основних

перешкод, що дає можливість спростити процедуру перевodu студентів з одного закладу вищої освіти в інший за рахунок трансферу та накопичення кредитів ECTS. Бакалавр будь-якого університету може продовжувати навчання на другому циклі іншого університету. Міжнародній академічній мобільності значною мірою сприяють двосторонні договори обміну студентами. Розвиваються різноманітні форми підтримки талановитих студентів і молодих науковців для навчання та стажування в провідних зарубіжних університетах і дослідницьких центрах. Один з важливих напрямів – забезпечення рівного доступу до вищої освіти; Ведеться робота щодо підвищення мобільності студентів і науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти у двосторонніх напрямках.

Так, підвищенню зовнішньої мобільності кадрів сприяє:

- стажування викладачів українських закладів вищої освіти у провідних європейських університетах;
- виконання спільних наукових програм із провідними університетами Європейського простору вищої освіти, країн-учасниць Болонського процесу, укладення міжуніверситетських двосторонніх договорів по обміну кадрами;
- створення спільних програм підготовки фахівців із провідними європейськими університетами.

Продовжується підготовка наукових і науково-педагогічних кадрів, вдосконалення їх компетенцій відповідно до сучасних вимог з метою забезпечення сталого розвитку держави та системи вищої освіти. Спрямовано зусилля на розроблення та впровадження професійних стандартів як основи для модернізації державних освітніх стандартів (навчальних програм, навчальних планів), а також для підвищення якості змісту професійної освіти і навчання та приведення його у відповідність до вимог роботодавців. Передбачено розробку сучасних механізмів урахування закладами вищої освіти потреб ринку праці з метою сприяння працевлаштуванню випускників.

Висновки. Таким чином, модернізація системи вищої освіти в Україні спрямована на розвиток фундаментальної науки, українських і світових

культурних цінностей, орієнтації на ідеали демократії і гуманізму, які необхідні для існування та розвитку громадянського суспільства.

Відповідно ключовими тенденціями розвитку системи вищої школи в контексті світових та євроінтеграційних процесів є фундаменталізація змісту освіти, компетентнісна спрямованість підготовки, інтернаціоналізація освітнього простору, цифровізація та інноваційність педагогічних технологій, інтеграція освіти і науки та посилення ціннісно-гуманістичної складової. Реалізація зазначених тенденцій забезпечить формування конкурентоспроможного фахівця, здатного ефективно функціонувати в умовах глобалізованого суспільства знань.

Відтак, модернізація системи вищої освіти України здійснюється в руслі глобальних і євроінтеграційних тенденцій та спрямована на розвиток фундаментальної науки, утвердження національних і світових культурних цінностей, орієнтацію на принципи демократії та гуманізму й забезпечення сталого розвитку держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Андрущенко В.П. Екзистенційний простір освіти / Наук. ред. В. Заблоцький. Суми : Університетська книга . 2020. 499 с.
2. Вознюк О. Позитивні та негативні тенденції розвитку світової освіти. Нові технології навчання: збірник наукових праць / ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти». К., 2019. Вип. 92. С. 52-59
3. Дубасенюк О.А. Сучасні тенденції розвитку вищої освіти // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції «Інноваційні аспекти підготовки фахівців в умовах модернізації освітнього простору»: зб. наук. праць. Новоград-Волинський, 2018. Вип. 1. С. 12-21.
4. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні: монографія / Нац. акад. пед. наук України ; [редкол.: В. Г. Кремень (голова), В. І. Луговий (заст. голови), О.М. Топузов (заст. голови)]; за заг.

ред. В.Г.Кременя. Київ : КОНВІ ПРІНТ, 2021. 384 с.

5. Національний звіт України щодо впровадження положень Болонського процесу (2018–2020). Київ, 2020. 33 с.
6. Ничкало Н., Лук'янова Л., Хомич Л. Професійна підготовка вчителя: українські реалії, зарубіжний досвід : наук.-аналіт. доп. / Нац. акад. пед. наук України, Ін-т пед. освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України; За ред. В. Кременя Київ : Вид-во ТОВ «Юрка Любченка». 2021. 54 с.
7. Brown, P., Roediger, H., & McDaniel M. Make it stick: The science of successful learning. Cambridge, MA, USA: Belknap Press of Harvard University Press. 2014.
8. Dubaseniuk O., Voznyuk A., Samoilenko O. Quality of Education – Ukrainian Experience. *Didactica Slovenica – Pedagoška obzorja*. 2020. № 35. P. 132–146.
9. European Association for Quality Assurance in Higher Education. Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area (ESG 2015). Brussels. 2015.
10. European Higher Education Area. Rome Ministerial Communiqué (19 November 2020). Rome, 2020.